

Ղազիկեան տուած է օտար հին եւ նոր անունները հայերէնի վերածելու օրէնքները: Հ. Արսէն Ղազիկեանէն ուրիշ տասնեակ տարիներ առաջ «Բազմալեզու»-ը կը դործածէր արդէն Հ. Արսէնի ըսածները: Հանճար ըլլալու պէտք չկայ ըմբռնելու համար, թէ ե՛րբ Յովհաննէս ԻԳ., եւ ե՛րբ Ժան-Ժազ դրելու է: Բացէք «Բազմալեզու»-ի առաջին թիւէն մինչեւ վերջին թիւը ու հոն դիւրաւ պիտի կարենաք գտնել Ռափիմ, Շաքոպիան, Անտրէ (ոչ թէ Անդրէաս) Շընիէ, Ալֆոնս (ոչ թէ Ալֆոնսոս) Տոսէ, Թէոֆիլ (ոչ թէ Թէոֆիլոս) Կօթիէ, Փօլ Վալերի, եւն.:

Տեսէք թէ Պր. Կարալ ի՛նչ հասկցեր է Հ. Ներսէսի չըսած բաներէն. «Ժամանակավրէպ է դործադրել տառադարձութիւն մը, որ բացարձակ ձայնական տառադարձութիւն մը չէ, եւ կարելիութիւն չի տար իրենց բնիկ հնչումով կարդալու հայադրուած օտար անունները: Եթէ հակառակն ընդունէինք ու դործադրէինք, յանուն Մեծաբանչի՝ գուցէ դուք օրհնէիք զմեզ: Բայց պիտի չգտնուէր ընթերցող մը որ չբարկոծէր զմեզ. տողաշար մեքենան իսկ պիտի մերժէր տողը ձուլել՝ եթէ վաղը, նախարարաց խորհուրդի մը լրատուութեան համար գրէինք. — «Կարոլոս Դը Գօլ կը նախագահէր... Խօսք առին վարչապետ Միքայէլ Դըբրէ եւ ներկայ նախարարներէն՝ Անտոնիոս Պիմէ, Անդրէաս Մալոս, Յակոբոս Սուստել եւն., փոխանակ Շարլ, Միշէլ, Անթուան, Անտրէ եւ Ժազ Բալել» («Յառաջ, 11 Սեպտ. էջ 1):

Բայց ո՞վ ըսաւ ձեզի, սիրելի Կարալ, որ բոլոր օտար անունները, հին դասական օրէնքով տառադարձէք: Հ. Ներսէս խօսքը կ'ընէ մի միայն հին օտար անուններու: Որով, ի՞նչ դործ ունին հոս Դը Գօլ, Դըբրէ, Պիմէ նոր անունները:

Իսկ թէ բոլոր օտար անուններու տառադարձութիւնը պէտք է «բացարձակ ձայնական տառադարձութեան» հետեւի,

այն ատեն ինչո՞ւ «Յառաջ»-ի մէջ կը գրէք «Յովհաննէս ԻԳ. ի պատրաստած տիեզերական ժողովին... (12 Սեպտ. էջ 4), «Պոմպէյի մէջ...» (Անդ), «Ատլանտիան Ուխտը» (11 Սեպտ., էջ 1), եւն.:

Կը կարծենք թէ թիւրիմացութիւն մը կայ ձեր մտքին մէջ, սիրելի Կարալ: Առանց խիղճ ընելու շարունակեցէ՛ք գրել Շարլ տը Կօլ, Միշէլ Տըպրէ, Անթուան Փիմէ, եւն.:

* * *

Մեր նիւթէն դուրս ելած չենք ըլլար անշուշտ, եթէ փոքր ակնարկ մ'ալ նետենք «Յառաջ»-ի մէջ տեսնուող քանի մը անճշտութիւններու վրայ:

Ինծի համաձայն ձախաւեր բարդութիւն մըն է Պր. Կարալի չինած «մանրամթեր» բառը (9 Սեպտ. էջ 1): Լաւ պիտի ըլլար ըսել մանրաշափ, ինչպէս որ կ'ըսենք օղաշափ, ջերմաշափ, երկրաշափ եւն.:

Նոյնքան պախարակելի է «անդաշտի» (12 Սեպտ. էջ 4) տեղի ձեւը. բուն բառն է անիպելի կամ անձեռնմխելի:

Կայ նաեւ «Թիպէթի» ձեւը. իսկ օր մը ետքը Է-ն փոխուած եւ եղած է «Թիպէթի» (11, 12 Սեպտ. էջ 4):

Սխալ է նաեւ «ամէնամեծ» (9 Սեպտ. էջ 4): Եթէ այս վերջինը տպագրական աչքէ վրիպած սխալ մըն է, աններելի յանցանք է սակայն սա անմարտելի «ուսանեցանք» (1 Սեպտ. էջ 2), ինչպէս ծանր յանցանք պիտի ըլլար գրել «վերջանեցան», «ծնանեցան» եւն.:

Էր երբեմն, որ «Յառաջ»-ի խմբագրութիւնը աւելի բծախնդիր էր նոյնիսկ տըպագրական տառասխալներու հանդէպ: Միթէ հոս յարմար տեղը չէ՞ Պր. Կարալին վերադարձնելու իր կողմէ Հ. Ներսէսին ուղղուած Աւետարանի խօսքերը. «Զի՞ տեսանես զչիւղ յական եղբօր քո, եւ ի ըում ական զգերանդ ոչ տեսանես»:

Հ. ԵՓՐԵՄ ՏԷՐ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

Թ Ո Վ Մ Ա Յ Ի Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՆՈՐԱԳԻԻՏ ՊԱՊԻՐՈՍՆԵՐԸ)

Յայտնութիւնը

1945ի վերջին օրերն էին. Նեղոսի ափին, Գահիրէէն Լուքսոր առաջնորդող ճամբու երկայնքին, Նազ Համադի կոչուած տեղը, հնամեայ մենաստանի մը մօտ, քանի մը եղիպտացի գիւղացիներ հող կը փորէին, երբ յանկարծ բրիչը կը բախի պինդ ու խորհրդաւոր առարկայի մը: Հազար ըզզուշտութեամբ կը շարունակեն աշխատանքը՝ հուսկ յայտնաբերելով կաւէ հսկայ սափոր մը, որ կը պարունակէր պապիրոսի թերթերէ բաղկացած կաշեկազմ հատորներ, իրենց համար անընթեռնի գրութեամբ:

Այդ աննշան ֆելլախները անգիտակցաբար կը կատարէին դարուս հնախօսական ամենամեծ գիւտերէն մէկը: Արդարեւ իրենց բրիչի հարուածներու տակէն յարուած թիւն առած ձեռագիրները առ նուազն 1500 տարուան հնութիւն ունէին, եւ անոնց մէջ «Թովմայի Աւետարան»ը, Քրիստոսի 114 պատգամներով: Բոլոր հատորներն ալ ողջ եւ առողջ էին, չնորհիւ Եղիպտոսի չոր կլիմային: Զեռագիրները գրուած էին զպտերէն, որ կը խօսուէր Եղիպտոսի մէջ առաջին դարերուն:

Գիւղացիները խնամքով կը վերցնեն հատորները եւ կը ծախեն նոյն տեղի զպտի քահանայի զաւկին, Ռազ Անդրաւի, չուրջ ինը տոլարի:

Եւ կը սկսի ողիսակամը

Ինչպէս ուրիշ երկիրներ, Եղիպտոսի մէջ ալ, հնախօսական պեղումներով գտնուած առարկաներու մասին կառավարական օրէնքներ ու սահմանումներ կան՝ որ կը կը ձգտին պետականացնել ամէն ինչ. սա-

կայն առաջին դտնողները անտեղեակ էին այս օրէնքներուն. յաջորդ սեփականատէրերը ուչ չգարծուցին այդ կէտին. ահա թէ ինչո՞ւ խորհրդաւոր ծաղիւրու մէջ կը մնայ այս նորագիւտ ձեռագիրներու ճամբորդութիւնը՝ ձեռքէ ձեռք:

Ստույգ է միայն՝ որ 1946ի կիսուն, այդ ձեռագիրները կը հասնին Գահիրէ. Պել-ճիքացի հնամասնա Սլաւերթ Էյտ կը գնէ անոնց մէկ հատորը. ուրիշ հատոր մը կ'երթայ հանգչիլ զպտական թանգարանին մէջ. իսկ մնացած տասնեւմէկ հատորներուն կը տիրանայ Կիպրացի յոյն վաճառական մը՝ Յոկիոն Թանոյ:

Մինչեւ այս թուականը, Եղիպտոսէն դուրս ոչ ոք լուր ունէր այդ ձեռագիրներուն մասին. նոյնիսկ գնողներն ու վաճառողները չէին նկատած ատոնց հսկայ արժէքը:

Խորհրդաւոր լուրեր

Եւրոպացի առաջին գիտնականը որ ճանչցաւ յարգը այս նորանշան յայտնութեան՝ Փրանսացի ուսումնասէր մըն էր. եւ այդ՝ զպտական թանգարանին մէջ մընացած միակ հատորին ի տես: Աւետիսը զոր ան փութաց տալ գիտական աշխարհին՝ գրաւեց մասնագէտներու ուշադրութիւնը. բայց իսկական արժէքը չատ աւելի ուչ երեւան պիտի գար: Հոլանտացի երկտասարդ գիտնական մը, Gilles Quispel, ուսուցիչ լատին եւ յոյն լեզուներու, մասնագէտ՝ քրիստոնեայ հին գրականութեան, իսկոյն մեծ հետաքրքրութեամբ յարուեցաւ. այսօր ան կը դասաւանդէ Ութրեխթի համալսարանի ամպլոնէն, եւ աշխարհ շատ բան կը պարտի անոր՝

«Թովմայի Աւետարան»ի յայտնութեան մէջ. վերջերս, նոյն բաղմամբու գիտնականը յայտարարած է թէ 1949 թուականէն առաջ՝ ոչ մէկ մասնագէտ լուր ունեցած է՝ զպտական թանգարանէն դուրս շրջող այդ տասներկու ձեռագիրներու գոյութեան, եւ թէ ոչ ոք խորհած է Քրիստոսի վերադարձած 114 պատգամներու մասին, որ երեւան կ'ըլլեն այդ հատորներէն:

Միւս ձեռագիրներու գոյութիւնը կը յայտնուի, երբ Կիպրացի վաճառականը՝ Թանոյ, զանոնք կը ներկայացնէ Գաճիրէի զպտական թանգարանին, փոխարէն պահանջելով 50.000 ստերլին: Սակայն Թանգարանի վարչութիւնը փնտրեալներէն կը դործէ. կը գրաւէ խնդիր այդ ձեռագիրները, որոնք փակուած էին այն նոյն պայուսակին մէջ՝ որով Թանոյ երբեմն արտասահման փոխադրած էր զանոնք. պայուսակը կը կնքուի:

Կայծ մը՝ խաւարին մէջ

Եւրոպայի մէջ արդէն իսկ գիտնականներու հետաքրքրութիւնը բորբոքած էր: Մասնագէտ մը, Փարիզէն, Henri Puech, անուանի արեւելագէտ, կը յաջողէր ձեռք ձգել քանի մը էջերու ընդօրինակութիւններ՝ Թանոյի պայուսակին մէջ փակուած ձեռագիրներէն: Բնական է, հատուկօրէն թերթերէն, զոր ինք կրկին ու կրկին կը կարդար ու կը վերլուծէր, ջանալով իմաստներ հանել: 1952ին, մինչ օր մը Փարիզի ստորերկրեայ գնացքով կը ճամբորդէր, իր յուշագրութեան տետրակին մէջ զինք սեւեռեց հետեւեալ նախադասութիւնը. «Ահաւսիկ խօսքերն այն»... Կարծես՝ լոյս մը ծագեցաւ իր յիշողութեան հետաւոր մէկ անկիւնէն. տեղ մը կարդացած էր այս խօսքերը: Իսկոյն տուն կը դառնայ. կը պրպտէ իր գրադարանին մէջ. կը պարզուի որ այդ բանաձեւը, յար եւ նման, կը գտնուէր 1903ին յայտնուած յոյն պապիրոսի մը վրայ, զոր երկու անգլիացի ուսումնասէրներ հրատարակած էւ

մեկնարանած էին իրրեւ մաս՝ կորսուած Աւետարանի մը: Ուրեմն, կրնար ըլլալ որ բովանդակ այդ Աւետարանը, զպտերէնի թարգմանուած, Գաճիրէի զպտական թանգարանին վերոյիշեալ կնքուած պայուսակին մէջ պահուած մնար: Հարկ էր ուրեմն հասնիլ այդ ձեռագիրներուն:

Անմեղ դաւ մը

Այդ շրջանին Puech եւ Quispel հաղորդակցութեան մտան իրարու հետ եւ զեղեցիկ ծրարելի մը մշակեցին: Գիտէին որ Ալսերթ էյոտ հոլանտացի գաղտնի վերադարձ Մաբրիկա տարած էր առաջին ձեռագիրը, բայց յաճախող չգտնելով՝ վերագարծուցած էր Եւրոպա: Եթէ իրենք կարենային տիրանալ այդ ձեռագրին եւ յետոյ Գաճիրէի զպտական թանգարանին նուիրէին, անշուշտ փոխարէն թոյլտուութիւն պիտի ստանային միւս ձեռագիրները ուսումնասիրելու: Ծրարին իրադրութեամբ հսկայ գումարներու կը կարօտէր. բայց ահա կը յաջողին սիրաշահիլ գուեցերական մշակութեային ընկերութեան մը հովանաւորութիւնը, եւ երկար սակարկումներէ վերջ՝ կը հասնի գնումի օրը. Quispel ճակատագրական պահեր կ'անցընէ. հանրակառքէն սխալ տեղ կ'իջնէ, կը կորսնցնէ զուգորդութիւն, երկու ժամով ուշ կը հասնի ժամադրութեան. բայց Ալսերթ էյոտ դեռ կը սպասէր...: Տակաւին Պրիւքսէլ ենք. 1954:

Յարեաւ ի մեռելոց

Այժմ Quispel իր ձեռքին մէջ ունէր արժէքաւոր ձեռագիր մը, որ սակայն վրկնապէս թանկագին էր իրեն համար, որովհետեւ միջոց մըն էր մնացածներն ալ ձեռք ձգելու: Մեր երկու գիտնականները, Quispel եւ Puech կը նախատեսէին նաեւ վերապտական կառավարութեան պայմանները: Յիշուի, 1955ին, Գաճիրէի իշխանութիւնները, ընդառաջ ելլելով եւրոպացի զոյգ գիտնականներուն փափաքին, Եգիպտոս կը հրաւիրէին զանոնք, եւ անոնց կ'առաջարկէին միջադպրային յանձնախումբ մը կազմակերպել՝ ձեռագիրներու ընդհանուր ընկերութեան մը հովանաւորութիւնը, եւ երկար սակարկումներէ վերջ՝ կը հասնի գնումի օրը. Quispel փակուած կը մնար իր պանդոկին մէջ՝ ընդօրինակելու համար բնագիրները: Պատերազմը վը ստիպէր զինքը ընտանիքով միասին հեռանալ. ուսմբերու սպասուելիք տեղատարափին տակ կը թողուին

տոս կը հրաւիրէին զանոնք, եւ անոնց կ'առաջարկէին միջադպրային յանձնախումբ մը կազմակերպել՝ ձեռագիրներու ընդօրինակութեան, թարգմանութեան եւ հրատարակութեան համար: Quispel կ'ընդունէր առաջարկը. ու կը մեկնէր Գաճիրէին առանց տեսնելու իրեն համար նուիրական այդ գանձերը: 1956ի աշնան կը վերադառնար Եգիպտոս ընտանիքով միասին. այս անգամ հետն էր նաեւ Puech: Այդ օրերուն Սուէզի տաղնապը բռնկած էր. բայց երկու գիտնականներուն համար պատերազմը գոյութիւն չունէր: Իրենց աչքին առջեւ՝ զպտական թանգարանի Տնօրէնը՝ Փրոֆ. Պահօր Լարար կը բանար Կիպրացի վաճառականին այն խորհրդաւոր պայուսակը. գիտնականները խնդիր էլ առ էլ կը թերթատէին առաջին ձեռագիրը, մինչեւ այն կէտը՝ ուր գրուած էր «Ահաւսիկ խօսքերն այն...»: Գտնուած էր Թովմայի Աւետարանը:

Յաջորդաբար մեց չարաթ անընդհատ Quispel փակուած կը մնար իր պանդոկին մէջ՝ ընդօրինակելու համար բնագիրները: Պատերազմը վը ստիպէր զինքը ընտանիքով միասին հեռանալ. ուսմբերու սպասուելիք տեղատարափին տակ կը թողուին

ամէն բան. սակայն հետերին կը տանէին ձեռագիրներուն լուսանկարները:

Այս օրերուս, Հոլանտայի եւ Անգլիոյ մէջ լոյս կը տեսնէ «Թովմայի Աւետարան»ին ամբողջական բնագիրը, զպտերէնէ թարգմանուած, աշխատակցութեամբ խումբ մը գիտնականներու. A. Guillaumont, H. Puech, G. Quispel, W. Till, Yassah 'Abd Al Masih.

(Շարունակելի)

Թրգմն. հաւաքեց

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Ծանօթ խմբ.

Յաջորդով պիտի տանք G. Quispel-ի յայտարարութիւնները այս անդուգական ձեռագրի պարունակութեան մասին, Աւետարանին հետ համեմատութիւններով, ինչպէս նաեւ հեղինակաւոր աստուածաբանի մը կարծիքը այս խնդրին շուրջ. քաղելով միշտ եւրոպական նոյն հրատարակութեանէն. «Oggi», 1959, Հոկտեմբեր 29, էջ 20-24: